

דגם 1: האם העברית זקוקה להגנה?

במרכזו של הדגם עומדת הלשון העברית. האם העברית בסכנה? האם העברית זקוקה להגנה? האם צריך לחזק אותה? מה מאיים עליה? מה צריך או אפשר לעשות כדי לטפח אותה? מה תפקידם של בני הנוער בשמירה על העברית? ואולי מעולם לא היה מצבה של העברית טוב מכפי שהוא כיום? שאלות אלו וכיוצא באלו יעמדו במרכז הכתיבה בעקבות שני הטקסטים הראשיים הנתונים ועל סמך טקסטים נוספים שייבחרו.

הטקסטים

טקסט 1: "על מצבה של העברית" (חלקים א, ד), מסה מאת נתן זך, פנים 7 (1998).
טקסט 2: "עקרונות לחוק העברית", הצעה מאת זהר שביט, מתוך "מצב העברית", מוסף יום העצמאות תשס"ב, הארץ, 16.4.2002.

על מצבה של העברית

נתן זך

דבר־מה לא טוב קרה לה לעברית בדרכה מבית המרקחת או היכלו של הפה המפיק מרגליות, אל הרחוב והשוק ואף אל שפת העיתון ואמצעי התקשורת האחרים. משתש כוחו של המעמד הבינוני העברי, נוצר הלשון, והלכו לעולמם דורות של משכילי העברית, הפכה המדינה לפטרוניתה היחידה של הלשון.

א

מצבה של העברית? בכי רע, תודה. לפחות אם לשפוט כרגע על פי שלטי החנויות בעיר קובעת־הטעם שלנו. הרי שמות חנויות ברחובות עיר, למדנו, מעידים לא רק על המנטליות של בעליהן ולקוחותיהן, אלא על משהו מקיף יותר. נאמר, על מצבה של תרבות ותקנתה של חברה, במובן הרחב ביותר. הנה מה שהעלה שיטוט בן מחצית השעה בדיזנגוף סנטר וסביבותיו. קודם לכול, הדיזנגוף סנטר עצמו. אחר כך, בקצב ההליכה: הקרפ הצרפתי, מי במול, הנרייס, פלוס מינוס,

פונגו, פיקדילי טוסטים, אוריינט אקספרס, טופ ווק, מטרופוליטן, פול ווליום, וילונות דקור, ויוה, לידי ג'ין, בוניטה, אקסקלוסיב, טופ, בנק דיסקונט עצמו, זום 18, אופטיקנה, אוואזיס, טריפ, חשמל הסנטר, סרביס אלקטרוניקה, דן דרין (אופס, סליחה), סְקְסִי בן, אוטסיידר, הנדימן, בינגומט, בן רפאבליק, דיוה, קלאסיק, מגייק. ועכשיו אלה שאין שום Meat bar, Bagel Country, American Comfort, Toby Treats, Time Out, Only Chic, Sbarro Pasta, "TCBY" Treats, Palladium, Subway, Tattoo, Mad Man, Coffee House Lavazza, Big Mama, Metro, Inca, Imba, Yellow, Golf, Media Plus, Atomic, London Boy, Segafredo, Slippers, Otentico, Change, Surf & Skate Shop, Gatic, Michel Chateau.

איזה לקוח שאינו יודע צרפתית יבין מה מוכרים ב-Vit-Sec הצרפתי (מכבסה: מהר יבש), מה מעוללים לאדם ב-איל-מקיאגי (כאן אמנם הוסיפו כותרת משנה: בית-ספר לאיפור), מה מסתתר מאחורי הניב הצרפתי Du Pareil au meme, מה נדרש מאדם בחנות הנקראת Just Do It (מיקי ברקוביץ' בכלל רואה עצמו פטור מטורחה של העברית בשמות חנויותיו) ומהו Segafredo זה. אבל השיא שמור, בכל זאת, ל"לה ספוזה רויאלי", ששום אדם שאינו שומע איטלקית לא ינחש כי היא מוכרת שמלות כלה "מלכותיות".

בקיצור, בוקר טוב פאריס או מנהטן, ואולי מוטב ביירות או יהופיץ. הכול Otentico (אותנטי) למהדרים. הכול חסר נגיעה לעברית. מה, אגב, דחף את יצרני הסיגריות שלנו להכתיר את מרכולתם בשמות אנגליים דווקא, למשל, Time Light. "זמן / סיגריות קלות" כבר אינו נאה להם? או שהם באמת מבקשים להטעות אותנו שלפנינו מוצרים אמריקניים?

ואם כבר אנגלית, איזו אנגלית! מי החליט **שקאנטרי קלאב** זה צריך להיקרא בארץ הקודש דווקא **קאונטרי קלאב** של בורים? וכמה משעשע למצוא, בסרט המוכר "כחום הלילה" (עם סידני פואטייה), את The Vice Boys, שהוראתם במקורם "אנשי מחלק המוסר", מתורגמים ל"נערי וייס". במה חטא וייס האומלל!?

ומן השלטים אל לשון הדיבור והעגה (סלנג). אמת אין איש מבקש לאסור על הסלנג. אין כיום שום מילה עברית שבכוחה לגבור על ה"פרגון" ו"לפרגן", שמקורן הקרוב אידיש והרחוק יותר – גרמנית, וכנראה גם ייכנסו למילון העברי באחד הימים. גם אין שום פסול ב"תכלס" זה, שה"תכלית" העברית מגביהה. דומה שגם ה"מבואס", שצלצולו עברי ומקורו ערבי, יתאזרח ביום מן הימים, כמו ה"התעלק" (מלשון עלוקה) העברי למהדרים, וגם עם ה"חנטריש" וה"בלגאן" וה"ג'ורה" השלמנו. והנה נחת עלינו גם הסלנג הצבאי, שמקורו בדרך כלל ערבי, פדיחה, חארתה, נחנח, לפלף, אשכרה, זובר, "יצאיה" וסבבה,

שכבר נתקבעו בלשונם של אנשים צעירים. והתוספת האחרונה, החיננית דווקא, על משקל "הפוך על הפוך": "קניתי שמלה, חבל על הזמן", או "ראיתי סרט, חבל על הזמן". דווקא בהוראה חיובית, כמחמאה. כלומר, הסרט, השמלה כל כך יפים עד שלמה לי להאריך דברים בשבחם. פשוט חבל על הזמן...

תאמרו שגם אין רע במינון מסוים של מילים לועזיות. זו דרכן של כל הלשונות, ובהן העברית, שמראשיתה אימצה לעצמה מושגים ואף תחביר שאולים משפות זרות. הבעיה מתחילה בשעה שלשון מסוג זה מתחילה לחדור, תחילה לעולם הבידור ואחר כך אל המקומונים ושפת הכתב. והבעיה מחריפה עוד יותר עם חדירת המושגים הזרים. לשם מה לנו "לוקיישן" ו"קריז" ו"פריימר ליג" ו"סי פוד" ו"קאמבק" ו"מיניסטרס" ו"טרנד" ו"גימיק" ו"טייפ קאסטינג" ו"סיקסטיז" ו"ניינטיז" ו"אודישן" ו"טריפ" ו"קליפ" ו"פרומושן" אלה, שכבר הדיחו מלשוננו את מקבילותיהן העבריות. מדוע לא נתקבל ה"שלטוט" המוצלח של האקדמיה ללשון העברית, כך שנשארו עם ה־Zapping וה"זומביט" האמריקניים המכוערים. ומה קרה ל"ידוענים" (סלבריטז במקומונים). אפילו ה"ישרה" הנאה של האקדמיה לא הצליחה להדיח את ה"אינטגרטי". ברכת השלום הדור־לשונית המקובלת, "יאללה ביי", מייצגת את הקלקלה בדמותה המכוערת ביותר, וכבר העירה על כך המשוררת דליה רביקוביץ.

דבר־מה לא טוב קרה לה לעברית בדרכה מבית המרקחת או היכלו של הפה המפיק מרגליות, אל הרחוב והשוק ואף אל שפת העיתון ואמצעי התקשורת האחרים. מובן שאיש אינו ממליץ להחליף את היאללה־ביי בצפרא טבא הארמית. אבל במה חטאו ה"שלוס", ה"להתראות" וה"להשתמע". האם גם זה מסימניו של תהליך ה"שלוס" התקוע? מי זוכר עוד את הימים שהיינו מברכים איש את רעהו, בארץ ישראל הקטנה והטובה, ב"שלוס וברכה". דומה, לפני חמישים שנות מדבר.

ללשון בלתי־מבוקרת מומנטום או תנופה משלה, כך שלפעמים נדמה כי הגרוע יותר עוד לפנינו (והגרוע יותר הוא, כידוע, אויבו של הגרוע, כדרך שהטוב יותר אויב לטוב). נראה שלא יעבור זמן רב ונתרגם את ה־this goes without saying האנגלי ל"זה הולך בלי לדבר" של ההלצה. הרי כבר תרגמנו את ה־sleep on it, שפירושו שהות למחשבה, ל"לישון על זה", שהוא דבר הבל בעברית. ויש עוד כהנה וכהנה פניני תרגום שלא היה בהם שום צורך ושום היגיון, כמו "לרוץ לראשות העירייה", "איבדתי את ראשי (I lost my head), או "להתחלק בלשון", וכן כלי נשק ש"זולגים" כדמעות מעבר למה שהיה פעם מסך הברזל.

אפילו אבן-שושן כבר נכנע ל"פול" המכוער (הציווי של נפ"ל) והנה כבר אומרים גם "צור" (הציווי של יצ"ר) בלי להמתין למילונאי. נכון, ב"לחרבן" עוד לא הספיק אבן-שושן להתעדכן, ולפחות במהדורה המצויה בידי הוא מסביר: הפיל בפח, השחית. הפיל בפח במקום הטיל בפח...

האם לא די לנו שסילפנו את "עקרת הבית" התנ"כי, שהוראתו "האשה העקרה שבבית" ("מושבי עקרת הבית – אֵם הבנים שִׁמְחָה") והפכנוה ל"housewife", ואת "כמו כן" פירשנו כאילו היה שם נרדף ל"גם" (ואם כך, מה פירוש "ויושביה כמו כן ימותון"?), על מי עוד נגזר למות שם?! כוונת התנ"ך כמובן לכך שיושביה יאבדו "כמו כינים" אלו שבעשר המכות. כך מכל מקום מקובלני מפי מלמדי.

שורש הרע בכך שפָּעַם תמיד הקדמנו נעשה לנשמע. וגם תירוץ מצאנו לנו: שבשאת כיוון דעל על (שיבוש, כיוון שנכנס נכנס). אפילו את הקניין היצירתי של האקדמיה (מלשון לקנות) הפכנו לקניין של סרטי הקאובויס, שהוראתו ואדי צר ועמוק שבו ניתן "לקנות" רק כדור עופרת.

[...]

ד

מטוטלת העברית עברה מקיצונות לקיצונות. מן הטהרנות המופרזת של שומרי החומות המקדשים כל אנכרוניזם "מסורתי" שפג תוקפו, הללו שלפני שנות דור עוד אילצו את קרייני "קול ישראל" לבטא עי' וחי' גרוניות גם כשאלו לא היו טבעיות להם – עד לאנרכייה הבלתי-מבוקרת של laissez-faire לשוני. מחקרי המאה העשרים לא לימדו את הראשונים שאחד מסימניה המובהקים של כל לשון הוא כוחה למצות ולהרוס את עצמה, מן מכאניזם מובנה הטבוע במהותה; כוח הרס שרק בזכותו היא מתרענת ומתחדשת מפקידה לפקידה ואינה מאבדת מכוחה בחלוף הזמנים. כך, מה שהיה טוב ויפה ויעיל אצל ס. יזהר, שתצורות לשונו כבר נקבעו וישתמרו לעד במסכת האדירה של הלשון העברית, אינו עשוי עוד לשרת את צרויה שְׁלוּ. רק משום שאטמו קודמינו את אוזניהם ממקצביה המתחלפים של לשון הדיבור והעדיפו תמיד את הנוסח הבלה מזוקן ואת המילה בעלת המסמך/מקדם הגבוה יותר (כך, "לאלתר" על פני "מיד", "דָּוָה" במקום "כואב" ו"נִשָּׂה" על פני "שכח". אגב, בספרות נותר כמובן מקום לכולם), רק משום כך כותב יעקב שבתאי "התמונה תולה על הקיר" וכולנו חוטאים בעקבותיו: "הסרט מציג בקולנוע חן", "הספר מכר אלפי עותקים". אימתי שמעתם לאחרונה חבר כנסת או שר

בממשלה מקפיד לבטא מגיע במקום מגיע. ומה יהיה על ה"מחטיא" וה"מחמיץ", שפנו מקומם ל"מפספס" המשובש?

לא, מצבה של העברית אינו שפיר והוא אפילו אובדני. כשפה שהייתה לשפת דיבור רק לפני כמאה שנה, הישגיה רבים ומופלאים. צדק כמובן יצחק אבינרי המנוח, ב"יד הלשון" שלו, בכתבו כי "הסגנון העברי בימינו (קרי: בימיו) הַשְׁבִּיחַ לעומת הדור הקודם. ושני גורמים לכך: הרחבת הלשון ותקנתה. הרחבת הלשון באה על ידי השגרת הרבה מילים עתיקות וחדושי מילים, שבאו לגאול אותנו מלבטי דיבור, מגמגום ואֶלְמוֹן... תקנת הלשון באה גם מתוך יתר דיוק במשמעות המילים ובצורות דקדוקיות". אבל ספק רב אם היה חוזר על דברים אלה בימינו. לא רק שהעברית עדיין לא הדביקה את רעותיה הבוררות ממנה במאות שנות התפתחות רצופה, אלא שסכנה גדולה נשקפת לה מן הבורות ומן הלעז, כמו גם מלשון דיבור ושפת תקשורת "יצירתית" ווולגרית, פתוחה יתר על המידה להשפעות הז'רגון האמריקני והערבי ולא־מבוקרת כמעט לחלוטין.

כוחה של המדינה כחוסנה של לשונה, אמר החכם לאו טסה ובעקבותיו החכמים עזרא פאונד וקארל קראוס. משתש כוחו של המעמד הבינוני העברי, נוצר הלשון, והלכו לעולמם דורות של משכילי העברית ונוטרי כרמה, הפכה המדינה לפטרוניתה היחידה של הלשון, כדרך שהיא, לרוע המזל, גם פטרוניתן הבלעדית כמעט של כל האמנויות. וזו, משמע המדינה, אינה עושה ולא כלום כמעט לתקנת השפה. מדורי הלשון בעיתונות נעלמו. האקדמיה מחדשת מילים לרוב, בהן לא־נחוצות (עוד זכור הוויכוח על המטר והממטר, על הנשר שהפך לעיט והעיט שהפך בעוונותיו הרבים לנשר), ואף מפרסמת את קונטרסי חידושיה. אך אלה אינם מגיעים לציבור הרחב וכמעט שאין איש, אם אין מקצועו בכך, יודע על קיומם. אם נוסיף לכך את מחדלי מערכת החינוך (מעט מדי, מתירני מדי ומאוחר מדי), ועוד כמיליון וחצי־המיליון "גולי שפה" (והכוונה אינה רק לעולים מחבר המדינות, לאתיופים ולעולי צפון אמריקה) שאינם נזקקים כלל לעברית, או דוברים עברית עילגת ומנועים מספר עברי, תצטייר התמונה העגומה בשלמותה. בתנאים הנוכחיים, התפקיד המוטל על סופרים ומשוררים גדול מכפי כוחם. אל נשכח לרגע, מדינת ישראל קמה לא רק בזכותם של הרצל ובן־גוריון. אלמלא אליעזר בן־יהודה, שנתן לה שפה, אפשר שלא הייתה קמה כלל. ודאי שאוכלוסייה, יוצאי שבעים גלויות, לא היו הופכים לדבר מה דמוי עם. עם הספר ומוסר הנביאים כבר נעלמו או חדלו מזמן. האם תאבד עתה לתחייה העברית גם לשונה?

הצעה: עקרונות לחוק העברית

זהר שביט³

למדינת ישראל שתי שפות רשמיות: עברית וערבית. הדברים הבאים מתייחסים לעברית בלבד. בהמשך לנייר עמדה שהוגש ב־16 בינואר 1999 לשר המדע, התרבות והספורט, מתן וילנאי, אני מציעה לחוקק את "חוק השפה העברית" ברוח החוק הצרפתי, תוך התאמתו לצרכים של מדינת ישראל. ביסוד החוק המוצע עומדת התפיסה שהתרבות העברית ממלאת תפקיד חיוני ביצירת הזהות הלאומית, הלכידות החברתית והעוגנים החברתיים המשותפים. את כל אלה לא ניתן לקיים בלי לשון לאומית משותפת.

למרות שאין עוררין על העברית, התכרסם מאוד מעמדה בשני העשורים האחרונים. אם נבעה הידרדרות זו מהתפתחות האינטרנט, או מהחשיפה הגוברת לעולם, ובמיוחד לארצות הברית, התוצאה היא אחת – רוב דוברי השפה, כולל האליטות, אינם שולטים ברבדיה ובמפתחותיה הלשוניים ואינם מכירים את ההיסטוריה שלה ואת מסורותיה השונות. הדבר בא לידי ביטוי בכל רובדי החיים: בנאומים בכנסת, באמצעי התקשורת ובכתיבה האקדמית והמסאית.

נוסף על כך עברה העברית בשנים האחרונות פחות מדאיג במעמדה כשפה לצרכים גבוהים. בדרך כלל היא משמשת את דובריה כשפת יום יום, בעוד שהאנגלית, ובמקרים מסוימים הרוסית, תפסו את מקומה כשפות גבוהות. במובן זה עברה העברית תהליך הפוך לזה שאפיין אותה בגולת אירופה (לפחות עד סוף המאה ה־19) – שם היא הייתה השפה לצרכים גבוהים בעוד שיידיש הייתה שפת היום יום.

לנוכח הביזוי ההולך וגובר של השפה העברית, אני סבורה שאין מנוס מחקיקת חוק שיגן עליה. אם לא נדע להגן על הלשון העברית נמצא את עצמנו תוך פחות מדור כעם עילג וחסר לשון.

מטרת החוק המוצע היא לקבוע אמצעים ותמריצים שיבטיחו את ההגנה על הלשון העברית כשפה מלאה, המשמשת למילוי כל הצרכים הלשוניים והתרבותיים של החברה הישראלית. רק חוק מחייב יוכל להבטיח את הישרדותה של העברית ואת שליטתה בחיי הציבור והפרט. אין מדובר כאן בחוק לאומני או פשיסטי, אלא בשמירה על נכס ראשון

³ פרופ' זהר שביט היא מחברת הספר "בנייתה של תרבות עברית" ועמדה בראש הוועדה הציבורית "חזון 2000" שמינה השר מתן וילנאי.

במעלה של החברה הישראלית, אם אכן היא מבקשת לתפקד כחברה שיש לה בסיס משותף.

החוק המוצע צריך לכלול את הנקודות הבאות:

1. קבלת אזרחות ישראלית תותנה בשליטה בסיסית בעברית.
2. תעודת בגרות ישראלית תינתן רק למי שהוכיח שליטה מתקבלת על הדעת בלשון העברית. כדי להיות זכאי לתעודת בגרות יהיה חייב כל תלמיד בישראל ללמוד את הלשון העברית ולהכיר את רבדיה ברמה של חמש יחידות. לימודי הלשון העברית יתפרסו על פני כל שנות הלימוד בתיכון ולא יופסקו בכיתה י'.
3. ייקבע מילון שמות עבריים מחייב. כמו במדינות רבות במערב יוכלו הורים לתת לילדיהם רק שמות המופיעים במילון השמות.
4. ללשון העברית תינתן עדיפות בכל אמצעי התקשורת הישראלית. יובטח שידורם של סרטים, מחזות, שירים ופזמונים ישראלים בעברית.
5. ייאסר השימוש בשפות אחרות (למעט ערבית) בכל המרחב הציבורי. שילוט שלא בעברית יורשה רק מתחת לשילוט בעברית ובאות קטנה יותר.
6. יובטח סיוע של המדינה בכל פרסום בעברית.
7. התקשי"ר יחייב שכל מכתב ממשלתי ייכתב בעברית.
8. ייצוג ללשון העברית בארץ ובחו"ל: נציגי המדינה ונושאי תפקידים רשמיים יחויבו לשאת שמות עבריים. דוברים ישראלים במעמדים רשמיים בארץ ובחו"ל יחויבו לשאת את נאומיהם בעברית.
9. ייצוג ללשון העברית באקדמיה: לצורך קידום אקדמי יחויבו חברי הסגל האקדמי לפרסם חלק ממחקריהם בעברית. כנסים מדעיים ואחרים, הממומנים על ידי המדינה או על ידי מוסדות ציבור, יתקיימו בלשון העברית וילוו במקרה הצורך בתרגום סימולטני.

חלק ראשון : לתלמיד

א. שאלות הבנה כלליות על הטקסטים

- מה הרעיון המרכזי של הטקסט?
- מהי דרך הארגון של המאמר (טיעון וביסוס, בעיה ופתרונה, השוואה, דיון וכדומה)?

הטיעון, הביסוס, טענות הנגד

הטיעון המרכזי

- האם יש טיעון מרכזי בטקסט? מה הוא?
- האם הוא מנוסח במפורש?
- היכן מקומו של הטיעון המרכזי בטקסט?
- נסחו את הטיעון המרכזי.

הביסוס

- מה הביסוס או הביסוסים לטיעון המרכזי – נימוקים, עובדות, דוגמאות?
- האם הביסוס משכנע? האם יש בו כשלים לוגיים או חולשות?

טענות הנגד

- האם נזכרות טענות נגד? אם כן, מה הן? אם לא – נסחו טענת נגד בעצמכם.
- מה הבעיה שהטקסט דן בה / מה הבעיה העולה מן הטקסט?
- האם מוצע לה פתרון בטקסט? מהו?
- האם הטקסט דוחה פתרונות אחרים? מה הם ומה הנימוקים לדחייה?

אמצעים רטוריים

- מה הם האמצעים הרטוריים שהכותב משתמש בהם? (לשון ציורית, נימה אירונית, הומור, פנייה לנמענים ועוד.) מה תרומתם למסר של הכותב?
- האם השימוש באמצעים הרטוריים יעיל? משכנע? מוגזם? צפוי? הסבירו והדגימו.

שאלות הערכה וביקורת (כלליות)

אמינות המידע

- מי מחבר הטקסט? מה מידת סמכותו בנושא?

- מה הם מקורות המידע שהכותב מתבסס עליהם – ידע וניסיון אישיים? מקורות מדעיים? אנשים בעלי ידע וסמכות בתחום?
- האם, לדעתכם, אלו מקורות מידע מהימנים? אובייקטיביים? מספיקים? מעודכנים?

עמדת הכותב

- מה מייחד את ראייתו של הכותב?
- אילו מילים, ביטויים ואמירות חושפים את עמדתו של הכותב בנושא?
- כלפי מי או כלפי מה מכוונת ביקורתו של הכותב?
- האם דעתו או השקפתו של הכותב מקובלת עליכם? הסבירו.

הנימוקים לעמדת הכותב

- הציעו נימוקים שהכותב לא העלה ויכולים לחזק את עמדתו.
- הציעו נימוקים שיכולים להפריך ולערער את עמדתו.
- העלו אפשרויות בכיוונים אחרים שהכותב לא הביא כלל בחשבון.

ב. שאלות הערכה וביקורת

טקסט 1: "על מצבה של העברית" / נתן זך

- נתן זך מתאר במסתו תופעה תרבותית.
- מאמר שעיקרו תיאור של תופעה מסוג זה עשוי לכלול את הרכיבים האלה:
- הגדרת התופעה.
 - סקירה היסטורית.
 - תיאור התופעה על ידי נתונים ודוגמאות.
 - סיבות שגרמו להיווצרות התופעה.
 - ההקשר החברתי-תרבותי שבו התופעה נוצרה.
 - השוואת התופעה לתופעות דומות בתרבויות אחרות ובתקופות אחרות.
 - הבעת עמדה כלפי התופעה: ביקורת עליה ודחייתה או תמיכה בה והצדקתה.
 - אם התופעה נתפסת כלא רצויה – הצעת דרכי פתרון והתמודדות עם התופעה.
- א. נתן זך בחר להשתמש רק בחלק מן הרכיבים הללו. מה הם?
- ב. במה משרתת הבחירה הן ברכיבים שנכללו הן באלו שלא נכללו – את מטרתו של הכותב?

טקסט 2: "עקרונות לחוק העברית" / זהר שביט

- חוו את דעתכם על העקרונות לחוק העברית ועל סעיפי החוק המוצע:
- א. האם החוק בר יישום? פרטו את תשובתכם בנוגע לחוק בכללו ולסעיפיו השונים.
 - ב. האם גם לדעתכם יש לפתור את הבעיות המפורטות במבוא לחוק באמצעות חקיקה?
 - ג. האם "חוק העברית" הוא דרך ראויה ויעילה, לדעתכם, לפתור את בעיות השפה העברית?

ג. הזיקות בין הטקסטים

אפשרות א

- לפניכם רשימה של זיקות אפשריות בין מאמרים העוסקים בנושא משותף (יכולות כמובן להיות זיקות נוספות או וריאציות על אלו המוצעות כאן).
- בדקו אילו מהן מתאימות לזיקה שבין שני הטקסטים, ופרטו את קביעתכם.
- טענת העל משותפת לשני המאמרים אבל הנימוקים שונים.
 - שני המאמרים עוסקים באותה בעיה ומציעים לה פתרונות שונים.
 - שני המאמרים עוסקים באותה התופעה ונותנים לה הסברים שונים.
 - שני המאמרים חולקים זה על זה.
 - רעיון או טיעון העומד במרכזו של מאמר אחד – מופיע באופן שולי במאמר האחר.
 - המאמרים מאירים ומפתחים את הנושא מהיבטים שונים.
 - המאמרים עוסקים באותו הנושא בדרכים שונות: בדגמים שונים (למשל מאמר טיעון לעומת מאמר מדעי); ברטוריקה או בנימה שונה (למשל מאמר אחד נכתב בכובד ראש והאחר באירוניה).

אפשרות ב

1. מצאו נקודות זיקה בין שני הטקסטים. תוכלו לארגן את הנקודות בטבלה:
 - א. הסיבות למצב;
 - ב. "צילום" המצב העכשווי והגדרתו;
 - ג. ה"אני מאמין" של הכותב.
2. הוסיפו לעצמכם בצד כל נקודה הערה שיפוטית כלשהי שלכם (נכון / צודק / לא נכון / יש לבדוק... / צריך להשוות...).

חלק שני: הרחבה למורה

א. סקירה והערכה; הזיקה בין הטקסטים

טקסט 1: "על מצבה של העברית", נתן זך

הכותב: נתן זך, משורר מתרגם ומסאי.
הבמה: פנים (1998) – כתב עת של הסתדרות המורים בעריכת רוביק רוזנטל.
תקציר: זך מתאר את מצבה של העברית בצבעים קודרים: הלעז בשלטי הרחוב ובשפה הכתובה, הסלנג, השימוש במושגים זרים והבורות הלשונית. הוא מקונן על אבדן ההישגים של תחיית הלשון ועל היעלמותו של עם הספר.

סקירה והערכה

"מצבה של העברית? בכי רע, תודה." בשאלה ובתשובה אלו פותח נתן זך את מסתו, ובהן מקופלות תחושותיו ועמדתו כלפי התופעה – זעם, עלבון וחוסר אונים – כמו גם ברטוריקה האירונית שלו. ב"צילום" התופעה הוא מרבה בדוגמאות – כולן מרגיזות אותו בעליל: השימוש באנגלית בשלטים, התרחבות העגה, תרגומי שאילה בלתי מבוקרים מאנגלית ושיבושי לשון. בחלקו האחרון של הטקסט הוא מעלה סיבות לתופעה: היחלשותו של המעמד הבינוני שהיה "נוצר הלשון" והיעלמותם של דורות משכילים דוברי עברית, והעברת ההגמוניה למדינה.

נקודת המוצא שלו היא שיש שפה יפה ותקינה ויש שפה וולגרית, מושפעת עד אבדנות מן הלעז, דלה ומרושלת, והעברית של היום היא מן הסוג השני. עמדתו שיפוטית חריפה, ואולם ביושר לב הוא מעלה גם טענות נגד אפשרויות ועונה עליהן. כוחם של הדברים בעצמה הריגושית ובנעימה החריפה. אין הוא מתיימר להציע פתרונות. כנביא ומתריע בשער הוא משגר את המסר שלו לאומה, וכולו כאב וייאוש. ושמא עצם דבריו ופרסומם יהיה בו כדי להשפיע ולהיטיב את המצב.

טקסט 2: "עקרונות לחוק העברית", זהר שביט

הכותבת: פרופסור זהר שביט מאוניברסיטת תל-אביב, מחברת הספר "בנייתה של תרבות עברית".
הבמה: מוסף מיוחד של עיתון "הארץ" לרגל יום העצמאות תשס"ב בנושא "מצב העברית".

תקציר: הכותבת מציעה חוק להגנה על העברית ובו תשעה סעיפים. נקודת המוצא להצעתה היא ההנחה שאין לקיים תרבות עברית בלי לשון לאומית משותפת וכן הדאגה מן הכרסום במעמד הלשון העברית בעשרים השנים האחרונות.

סקירה והערכה

הכותבת מציעה חוק להגנה על הלשון העברית ומנסחת תשע נקודות בו. לטענתה, אין מנוס מחקיקה כזו בשל הכרסום העמוק שחל במעמד העברית. בלשון חריפה היא מגדירה את מצב השפה: "ביזוי" ו"הידרדרות".

בסעיפי החוק המוצע אפשר להבחין בשלושה כיווני פתרון: הגבלות על חירות הפרט (בבחירת שמות לילדים, בקבלת אזרחות ישראלית, בשמות של בעלי תפקידים ישראלים בחו"ל); הטלת חובה להשתמש בעברית (במכתב רשמי, בשלטי חוצות, בכנסים אקדמיים); מתן העדפות ותמיכה כספית ליצירות בעברית (סרטים, פזמונים, ספרים). החוק – בניסוח הטיטה הנוכחית – אינו משכנע באפשרות יישומו. הוא מפליג לתחומים רחבים, לרבות המרחב הפרטי-אישי, ויש בו יומרות גבוהות. אין התחשבות בעלויות הענק הנדרשות (מאין יגויסו), ואף הכפייה אינה הולמת את רוח התקופה.

הזיקות בין הטקסטים

שני הכותבים יוצאים מתוך אותה הנחה בדבר חשיבותה המכרעת של העברית לזהות הלאומית המשותפת של העם בישראל. שניהם אף מגדירים באופן דומה את מצב העברית וסבורים שאינו טוב. בהשוואה בין שני ה**תיאורים** ניכרים הבדלים בדרך התיאור הנובעים מן הסוגה וממטרת הכתיבה: אצל זך התיאור עתיר דוגמאות וממעט בהכללות, ואצל שביט, במבוא להצעת החוק, התיאור מכליל ומתומצת מאוד. יש הבדלים גם בתוכן התיאור: זך מונה שלושה תחומים – הלעז בשלטי הרחוב, בשפה הכתובה ובמושגים זרים מתורגמים; הסלנג; הבורות הלשונית. שביט מציינת בעיקר שתי תופעות: חוסר השליטה של הדוברים ברובדי העברית ובמפתחות הלשוניים שלה; שימוש פוחת בעברית לצרכים גבוהים (כגון המגמה לכתוב באנגלית בכתיבה אקדמית; ראו סעיף 9 בהצעת החוק), ואולם לפי הצעת החוק עולה שגם השימוש בלעז בשלטי רחוב מטריד אותה. שני הכותבים חוזים עתיד קשה לעברית: נתן זך חושש ש"תאבד לתחייה העברית גם לשונה" וז"הר שביט חוששת שנהפוך ל"עם עילג וחסר לשון".

שני הכותבים אינם נוברים בסיבות למצב. שביט מזכירה סיבות אפשריות (התפתחות האינטרנט והחשיפה לעולם), אך לא הן עיקר בעיניה; נתן זך מייחס את המצב לשינוי

החברתי: תש כוחו של המעמד הבינוני העברי נוצר הלשון, הלכו לעולמם דורות של משכילי העברית, המדינה היא פטרוניתה היחידה של הלשון והיא אינה עושה כלום. מה יש לעשות כדי לשנות את המצב? נתן זך מיואש, ואינו מציע שום דרך להתמודדות. הוא רומז שתפקידה של המדינה להגן על השפה, אלא שהוא אינו מצפה ממנה לכלום. לעומתו זהר שביט משוכנעת שיש מה לעשות, ואכן היא מציעה חוק להגנה על העברית.

טבלת השוואה

תבחינים	נתן זך	זהר שביט
חשיבות העברית לזהות הלאומית	"אל נשכח לרגע, מדינת ישראל קמה לא רק בזכותם של הרצל ובן-גוריון. אלמלא אליעזר בן-יהודה, שנתן לה שפה, אפשר שלא הייתה קמה כלל. ודאי שאוכלוסיה, יוצאי שבעים גלויות, לא היו הופכים לדבר מה דמוי עם."	"...התרבות העברית ממלאת תפקיד חיוני ביצירת הזהות הלאומית, הלכידות החברתית והעוגנים החברתיים המשותפים. את כל אלה לא ניתן לקיים בלי לשון לאומית משותפת."
הגדרת המצב	"בכי רע", "אובדני", "עגום".	"הידרדרות", "ביזוי".
הסיבות למצב	1. היחלשות המעמד הבינוני, "נוצר הלשון". 2. המדינה היא הפטרונית היחידה של הלשון – והיא אינה עושה דבר. 3. חידושי האקדמיה אינם מגיעים לידיעת הציבור. 4. מחדלי מערכת החינוך: "מעט מדי, מותרני מדי ומאוחר מדי". 5. "גולי שפה" (עולים וציבור שאינו נזקק לעברית או אינו שולט בה).	1. התפתחות האינטרנט והחשיפה לעולם (ארצות הברית). 2. פיחות במעמד העברית לצרכים גבוהים (אקדמיים).
צילום המצב	– שילוט בשפת לעז. – שימוש נרחב בלעז ובמושגים זרים בלשון הדיבור והכתב. – חדירת הסלנג לשפה הכתובה. – תרגומי שאילה מוטעים. – שיבושי לשון.	– היעדר שליטה ברובדי השפה ובמסורות הלשוניות. – עילגות. – שימוש רב בלעז (בשילוט, בכתובה האקדמית).
נימת הכתיבה	הכותב זועם ומצליף וחש תבוסה.	הכותבת עניינית-מעשית ויוזמת.

ב. הצעות לטקסטים נוספים

מובאת כאן רשימה של טקסטים נוספים בנושא בתוספת תקצירים. הטקסטים מסודרים לפי א"ב של שמות המשפחה של מחבריהם. הטקסטים המסומנים בכוכבית – מצויים בקובצי Word באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים.

ארי אבנר, "הלעזות החדשים"

הכותב הוא עורך ועיתונאי, חבר האקדמיה ללשון העברית. הבמה: **לשונו לעם** מג / ד (תשנ"ב), עמ' 147–150; על פי דברים בישיבת המליאה של האקדמיה. **תקציר:** הכותב רואה בשימוש בלעזים החדשים – בין שמדובר במילים לועזיות ובין שמדובר בתרגומי שאילה – בעיה תרבותית-חברתית. בעבר השימוש בלעז נבע מן הצורך להשלמת החסר, ואילו היום הוא נובע מהתהדרות "קרתנית" וכסגולה להגדלת מכירות. הוא מבקר את הניסיונות לפתור את בעיית הלעז על ידי תרגום המילים הלועזיות לעברית, וקורא להגברת ידיעת העברית.

*עוזי אורנן, "הריצה אחרי האנגלית וקידום המדע"

פרופ' אורנן הוא חוקר הלשון העברית וחבר האקדמיה ללשון, לימד באוניברסיטה העברית ובטכניון.

הבמה: **מעריב**, ג' בכסלו תשמ"ז, 5.12.1986.

תקציר: המאמר מתמקד בשימוש ההולך וגובר בשפה האנגלית במוסדות האקדמיים בישראל – בכינוסים ובפרסומים. אורנן דוחה את הטענות שהשימוש באנגלית מקדם את המדע הישראלי. לדעתו כתיבה מדעית בעברית מקדמת את כלל הסטודנטים בישראל, ואילו הוויתור על הכתיבה בעברית יגרום לרידוד השפה ולזילותה. הוא קורא להמריץ את החוקרים לכתוב ולפרסם בעברית, ודורש לקבוע את העברית כשפת הכינוסים המדעיים והטקסים.

*אחד העם, "המורים והתלמידים יגממו בלשונם"

אשר צבי גינזבורג (1856–1927), הידוע בכינוי "אחד העם", היה מייסד הציונות הרוחנית, מראשי הוגי הדעות של התנועה הציונית ומראשי חיבת ציון.

הבמה: "אמת מארץ ישראל", מאמר שני, יפו תרנ"ג (1893); **כל כתבי אחד העם** בכרך אחד, תש"ז, עמ' לב–לג; וכן: **לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תר"ן–תש"ל**, עמ' 98.

רקע: אחד העם ביקר בארץ ישראל בשנת תרנ"א (1891) ובשנת תרנ"ג (1893), ופרסם סדרת מאמרים בשם "אמת מארץ ישראל" ובהם הוא מתאר את רשמיו העגומים מן המצב בארץ.

תקציר: אחד העם סוקר את החינוך בארץ. הוא מצביע על שני "מיני בתי ספר" ושניהם מאכזבים אותו: אלו שנוסדו לפני התעוררות התנועה הלאומית, והחינוך בהם אירופי ביסודו וחניכיו בהכרח שואפים לעזוב את הארץ. בתי הספר מן הסוג השני שייכים לתנועת התחייה ומלמדים בהם בעברית את כל המקצועות, אך בשל חסרון מונחים ובשל שפה מצומצמת ומלאכותית והיעדר ספרי לימוד התלמידים יוצאים מהם בידיעות מקוטעות וצנומות.

***אחד העם, "המורה העברי נצח"**

הבמה: מתוך "סך הכל" אדר תרע"ב (1912); **כל כתבי אחד העם** בכרך אחד, תש"ז, עמ' תכח; וכן: **לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תר"ן-תש"ל**, עמ' 103.
תקציר: בעקבות ביקור בארץ בשנת תרע"ב (1912) מתאר אחד העם את מצב העברית בבתי הספר כ"מהפכה" ממש וכניצחון של המורה העברי, וצופה שגם הטעון השלמה יושלם בעתיד "בכוח סבלנותו והתמכרותו" של המורה אל העברית.

***חיים נחמן ביאליק ואחרים, חוזר בדבר השלטת העברית בארץ**

ח"נ ביאליק (1873–1934) היה משורר ומסאי, ושימש נשיא ועד הלשון העברית.
הבמה: חוזר שהופץ מטעם ועד הלשון למחלקת החינוך של עיריית תל אביב ולמורים.
תקציר: החוזר מתאר את מצבה הקשה של העברית עם "תגבורת העלייה" וקורא למורים להירתם לפעול – על ידי גיוס תלמידיהם "להגנה על העברית, לבצורה ולשפורה".

***רינה בן שחר, "עברית שפה שנואה"**

ד"ר בן שחר היא ראש החוג ללשון העברית במכללת אורנים ומרצה באוניברסיטת חיפה.
הבמה: **פנים** 24 (קיץ 2003); "פנים" הוא כתב עת של הסתדרות המורים בעריכת רוביק רוזנטל.
תקציר: הכותבת דנה במצוקת הוראת הלשון במערכת החינוך. היא פותחת בדיון בשאלת מצבה של העברית ומבקשת להפריד בין נוסטלגיה ובין גישה מעשית ובונה. היא תולה את הקשיים של תלמידים בלשון ובהבנה והבעה בשינויים הקיצוניים בתחום התקשורת (הטלוויזיה והאינטרנט). בהמשך מפורטים הקשיים בהוראת הדקדוק העברי והמגמות בחינוך הלשוני בעשורים האחרונים, לרבות תכניות הלימודים החדשות (תשס"ג) לביה"ס היסודי והעל-יסודי שבהן היא רואה כיוון נכון. בסוף המאמר הכותבת מסכמת את מצב העברית ורואה אותו באור חיובי ואופטימי, וכך גם היא רואה את האפשרות לקידום החינוך הלשוני, אם יינתנו למורים התנאים המתאימים.
מומלץ להשתמש רק בחלק מן המאמר – בעיקר פרקים א, ב, ת.

*חיותה דויטש, "מי ישמור על השפה"

הכותבת היא עיתונאית, חברת מועצת הרשות השנייה בשנים 2002–2005.

הבמה: טור אישי באתר האינטרנט ynet, 22 ביולי 2003.

תקציר: הכותבת מתריעה על השימוש המופרז באנגלית בפרסומות ובשמות של מוצרים וחנויות, וקוראת לציבור לגלות ערנות ואכפתיות כלפי תופעה זו. היא מצפה ומייחלת שהאיסור על שימוש באנגלית במושגים מסוימים הנהוג בצרפת יאומץ גם בישראל.

*חיים אריה זוטא, "אשרינו שזכינו לכך"

ח"א זוטא (1869–1939) היה ממייסדי "החדר המתוקן" ברוסיה, עלה ארצה בשנת 1904, היה מורה ומנהל, מזכיר ועד הלשון וחבר הוועד, וכתב מחקרים בהיסטוריה ובכתבי הקודש.

הבמה: הספר **דרכו של מורה** (1938); וכן: **לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תר"ן–תש"ל**.

תקציר: הכותב מפליג בשבחי המורים העברים שהודות להם, לדעתו, הפכה העברית ללשון מדוברת בפי ילדים, צעירים ועולים מגלויות שונות, ובתוך כך הוא מתאר את התרחבות השימוש בעברית בארץ ישראל ואף בגולה. הוא מייחל לעתיד שבו המורה יהיה פטור מ"סבל יצירת לשון" ומהיעדר ספרי לימוד בעברית במקצועות השונים.

*ירון לונדון, "הייתי יושן, כאילו: מייסוריו של אוהב השפה"⁴

הכותב הוא עיתונאי ואיש תקשורת ותיק.

הבמה: **ידיעות אחרונות**, מוסף הספרות, כ"א בתשרי תשס"ו, 24.10.05.

תקציר: רשימה ביקורתית הכתובה בלשון ציורית ושנונה על ייסוריו של אוהב השפה – מנקודת מבט אישית וביוגרפית. הזעם מופנה אל משבשי-הלשון-במכוון, אל הבורים ואל הנכנעים ללחץ האפנה. הכותב מביע חשש לגורלה של העברית.

*גרשון לנצברג, "וטהורים אמרי נועם" – על הפוריזם הלשוני ומאבקו בלעז"

הכותב הוא עורך לשון ועוסק בהוראת עברית; המאמר נכתב בהיותו סטודנט.

הבמה: תרגיל במסגרת לימודי עריכת לשון באוניברסיטה העברית, תשס"ב.

תקציר: הכותב דוחה את חרדתם של טהרנים לגורל השפה העברית ואת טיעוניהם. הוא מדגיש את חוסנה של העברית כיום (לעומת מצבה בתחילת המאה ה-20). לדבריו יש חשיבות לרב-לשוניות לצורך השתלבות בקהילה העולמית. הוא קובל על הטון, על הפנטיות ועל הזעם הקיצוני של אלה הלוחמים לטוהר השפה. לדעתו אין סכנה לעברית החיה, ויש לתת לה חופש להתפתח.

⁴ המאמר נדפס לעיל עמ' 81–82.

אהרן מגד, "עם לועז"

א' מגד הוא סופר, היה חבר האקדמיה ללשון העברית.

הבמה: **לשונו לעם** מד / א (תשנ"ג), עמ' 33–37; על פי דברים בישיבת המליאה של האקדמיה. **תקציר**: מגד מתאר את היקף השימוש בלעז במרחב הציבורי בדרך של הדגמה: שלטי רחוב, שמות מסעדות ולשון העיתונים והתקשורת. הוא מבהיר שהתופעה אינה נובעת מהיעדר חלופות מדויקות בעברית, אלא מאשליית כוח המשיכה של שמות לועזיים. הוא אינו שולל שאילה מלשונות אחרות כפי שנעשה מאז ומעולם, אך מזהיר מפני דחיקת מילים וביטויים עבריים מקוריים מפני הלעז ותרגומי השאילה. במקום פתרון בדרך של חקיקה – שאין לו מקום – הוא מציע להקים "חוליית מעקב" שתאתר לעז מיותר ומשחית ותפנה אל הנוגעים בדבר בבקשה לתיקון.

*שלמה מורג, "'פאם פאטאל' בתל-אביב: על עברית כשפת תרבות"

פרופ' מורג (1926–1999) היה חוקר הלשון העברית וחבר האקדמיה ללשון העברית.

הבמה: **מעריב**, 10.11.1988.

תקציר: הכותב מתאר את התעצמות "נגע" השילוט באנגלית ברחובות ערי ישראל, ורואה בכך לא רק בעיה לשונית, אלא תופעה המעידה על שחיקה של התרבות העברית והתבטלותה בפני תרבות העולם. הוא מבקש לעצור את המהלך ולהתערב בנעשה הן בדרכי שכנוע מכוונות ושיטתיות, הן בדרך של חקיקה.

רפאל ניר, השפעת הלעז על העברית בת זמננו, דברי פתיחה לקובץ מאמרים

פרופ' ניר לימד בחוג לתקשורת באוניברסיטה העברית, הוא חוקר העברית החדשה והוראתה.

הבמה: **פסיפס – השפעת הלעז על העברית בת זמננו**, לקט מאמרים 2, העורכת מלכה מוצניק, האוניברסיטה הפתוחה 1994.

תקציר: הכותב סוקר סוגים שונים של חדירת הלעז – מילים לועזיות אפנתיות שיש להן חלופות עבריות; מונחים לועזיים נחוצים, שחלקם יוחלפו במונחים עבריים, חדירה סמויה של הלעז בתרגומי שאילה; שמות בתי עסק ומוצרים לועזיים. הוא אינו מצטרף למוקיעים את התופעה, וממליץ לבחון אותה ואת היבטיה החברתיים-תרבותיים בכלים מדעיים.

רפאל ניר, "הסלנג"

הבמה: **מבוא לבלשנות**, יחידות 1, 2, 3, האוניברסיטה הפתוחה תשנ"ט, עמ' 149–154.

תקציר: הכותב דן בשאלה מהו סלנג ועומד על תכונותיו הבולטות. הסלנג ניזון מיצירה פנים-לשונית ומשאילה מלועזית, יוצר צירופים ציוריים ומעניק משמעויות חדשות למילים ולביטויים. עוד נדונות ההבחנות בין המונח 'סלנג' למונחים 'סוציולקט' ו'משלבי'.

ניסן נצר, "הסלנג הישראלי – קווים לפרצופו"

ד"ר נצר הוא מרצה ללשון העברית באוניברסיטת בר-אילן.

הבמה: **חלקת לשון** 37–38 (תשס"ו–תשס"ז), כתב עת לבלשנות עיונית ושימושית.

תקציר: הכותב מצביע על קווים המייחדים את הסלנג מן העברית הסטנדרטית: חדירה של הז'רגון הצבאי לסלנג הכללי, ריבוי הלעז, ביטויי כלאיים (עברית ולעז וכיו"ב), חידושים מורפולוגיים ותחביריים, שימוש במטפורות ומטונימיות ועוד. המאמר מלווה בדוגמאות רבות.

***אסף ענברי, "מעמד הפעלים", מסה על מצבה של השפה העברית בימינו (פרק 5)**

הכותב הוא מסאי; כותב בעיקר על ספרות, תרבות וציונות.

הבמה: "מצב העברית", מוסף יום העצמאות תשס"ב, **הארץ**, 16.4.2002.

תקציר: הכותב מתמודד עם הטענה ש"הציונות החילונית דלדלה את השפה". לדבריו הפיכת העברית לשפה חיה העשירה את אוצר המילים שלה עשרת מונים מן העברית בתקופות קודמות, וגם בתחום התחבירי העברית החדשה מגלה גמישות רבה ומשתמשת במבנים ישנים וחדשים, ובהם כאלה המושפעים מלשונות המערב. לדבריו השפע המילוני והתחבירי של העברית בת ימינו מעיד "על הבשלת השפה, על שכלולה, על מגעה החי, החם, עם המציאות".

אמציה פורת, "על נגע הלעז"

פרופ' פורת הוא מתרגם ועורך, חבר האקדמיה ללשון העברית.

הבמה: **לשוננו לעם** מד / א (תשנ"ג), עמ' 38–41; על פי דברים בישיבת המליאה של האקדמיה.

תקציר: הכותב מעלה שאלה – המנוסחת בציריות מהשדה הסמנטי של החולי – אם יש תקנה למצבה של העברית. תשובתו היא ש"עדיין לא איחרנו מן המועד". הוא מציע מבחר שימושי לשון עבריים מקוריים תמורת תרגומי שאילה קלוקלים הפוגעים לדבריו בעצמאותה של הלשון ומאבנים את כוח היוצר שבשימושה.

מנחם צבי קדרי, "הלעז בעברית"

פרופ' קדרי לימד במחלקה ללשון העברית באוניברסיטת בר-אילן, חבר האקדמיה ללשון.

הבמה: **לשוננו לעם** מד / ג (תשנ"ג), עמ' 99–109; על פי דברים בישיבת המליאה של האקדמיה.

תקציר: הכותב דן בהשפעת הלעז על העברית בת ימינו גם בראי השפעת הלעז בתקופות הקדומות. אין הוא רואה סכנה בחדירת ביטויים לועזיים ללשון הדיבור והעיתונות "המכריזים על עצמם שהם לעזים" שכן, לדעתו, סופם לעבור מן העולם. לעומת זאת יש לחשוש מן "הלעז המוסווה" בתחום התחביר, הפרזיולוגיה, הביטויים וצירופי הלשון, החודרים גם ללשון הספרות היפה. הוא מדגים את דבריו בשורה של ביטויים המשמשים כיום בעברית ומקורם בכתבי הקודש הנוצריים: "מלח הארץ", "נושא הצלב", "זר קוצים", "עניי הרוח", "אתה אמרת".

*יורם קניוק, "שפה הולכת לאיבוד"

י' קניוק הוא סופר ובעל טור בעיתון.

הבמה: **ידיעות אחרונות**, 16.3.2005.

תקציר: הכותב מותח ביקורת חריפה על השחתת השפה העברית על ידי שימוש מרובה באנגלית, עילגות כשלעצמה. הביקורת על התופעה נעשית גם באמצעות הרטוריקה של הטקסט; הכותב מחקה בידועין את הסגנון שהוא דוחה: הטקסט מתובל במילים באנגלית שלא לצורך. הכותב מזכיר בגעגוע את תהליך תחיית הלשון ומסיים בקביעה פסימית שהשפה תיעלם.

*רוביק רוזנטל, "על עתיד העברית: חמישה מוקדי חרדה"

הכותב הוא עיתונאי, בעל טור בענייני לשון, הוציא לאור מילון לסלנג.

הבמה: **השפה העברית בעידן הגלובליזציה**, עורכות נאוה נבו ועילית אולשטיין, מאגנס 2007.

תקציר: המאמר דן בשאלה מה מסכן את עתידה של העברית ומונה חמש "חרדות": הלעז, שגיאות הלשון, התרדדות השפה והיעלמותן של מילים, הנתק בין העברית הישראלית לעברית של המקורות והיעדר ההדהוד התרבותי, אי-השימוש של העברית בתפוצות. בסוף המאמר הכותב מביע את דעתו על כל אחת מן החרדות האלה וקובע באיזו מידה החרדה מוצדקת.

*אורה שורצולד, "פני הלשון כפני הדור"

פרופ' שורצולד מלמדת במחלקה ללשון העברית וללשונות היהודים באוניברסיטת בר-אילן וחברה באקדמיה ללשון העברית.

הבמה: **פנים** 33 (ספטמבר 2005); נושא הגיליון "העברית זה אנחנו". "פנים" הוא כתב עת של הסתדרות המורים בעריכת רוביק רוזנטל.

תקציר: הכותבת קושרת בין תופעות בחברה הישראלית ובין תופעות בלשון, ומראה שהשינויים בעברית של זמננו נובעים מן המגמות המשתלטות על חברה הישראלית היום: תרבות זרה, אלימות, חילון, תפיסת תרבות, ריחוק מתרבויות אחרות, רשלנות, אנוכיות, מתירנות, קיטוב, מגמות חדשות בחינוך.

*מאיר שלו, "Sagi ובן-יהודה"

מ' שלו הוא סופר ובעל טור בעיתון.

הבמה: **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 7.12.2007.

תקציר: במלאת 150 שנה להולדתו של אליעזר בן-יהודה הכותב מייחד את מאמרו למצבה של העברית. הוא מציין את ניצחונו של בן-יהודה בהפיכת העברית ללשון דיבור, ועומד על ההתפתחות המהירה של העברית, שיש בה גם היבטים מכאיבים. בסכנות האורבות לעברית של

ימינו הוא מונה את ההידלדלות והרדידות ואת הלעז. ואולם האיום הקיומי על העברית נעוץ באיום הקיומי על מדינת ישראל, שהרי ללא מדינה לא תתקיים השפה.

התכתבות בין אזרחית ובין האקדמיה ללשון העברית

תקציר: האזרחית פונה אל האקדמיה בבקשה לפעול לגיוס אנשי חינוך, תנועות נוער, חברי כנסת ועוד לפעולה נגד התופעה של שמות חנויות ועסקים לועזיים או הכתובים לועזית.

טקסטים נוספים (מפרסומי הצוות ללשון ולהבעה, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים)

חגי חיטרון, "מנצחת את המשחק", **דברים ככתבם, תשנ"ז**, עמ' 91
יעקב מנצור, "עיקר וטפל בתיקוני לשון", **דברים ככתבם, תשנ"ז**, עמ' 200–201
נילי מירסקי, "דיאטה אנגלוסקסית", **איגרת מידע נ' (תשס"ג)**, עמ' 10–12

מש"ב (מאגר מאמרים ממוחשב)

*יוסף אורן, "שפה על הפנים" (מאמר מס' 95)
*מיקי גור, "עברי דבר אנגלית" (מאמר מס' 78)
*ניצן הורוביץ, "על טהרת השאנסון" (מאמר מס' 83)
*שולמית הראבן, "מטפשי הלשון" (מאמר מס' 65)
*אהרן מגד, "יעל לוטן מגמרת את האקדמיה" (מאמר מס' 49)
*ידידיה סגל, "תהיה שנה כזה" (מאמר מס' 97)
*רונית פוריאן, "הניצחון המוחלט של האנגלית" (מאמר מס' 26)
*ענת פרי, "תרבות מתחילה בלשון האם" (מאמר מס' 100)
*חיים רבין, "תחיית הלשון העברית וחקר הלשון" (מאמר מס' 98)
*אירי ריקין, "חדל בירבורים" (מאמר מס' 35)
*דוד שחם, "שפת הכוח" (מאמר מס' 96)

ג. הדרכה לבחירת נושא לכתיבה ולפיתוח

שלב 1: הטקסטים והזיקה ביניהם

בחינת הזיקה בין הטקסטים של זך ושביט עשויה להיות נקודת המוצא לכתיבה. להלן רשימה של זיקות אפשריות. כדאי לבדוק איזו מהן מתאימה לתיאור היחס בין המאמרים הנתונים, להסביר ולנמק את הבחירה, ולעמוד על נקודות משותפות לקראת גיבוש נושא הכתיבה.

זיקות אפשריות בין טקסטים שנושאם דומה:

- טענת העל משותפת, אך הנימוקים שונים (בחלקם).
- שני המאמרים עוסקים באותה בעיה, רק האחד מציג פתרון.
- שני המאמרים עוסקים באותה תופעה, ונותנים לה הסברים שונים.
- המאמרים עוסקים באותה בעיה, אך ברטוריקה שונה (אירוניה / כתיבה עניינית וכד').
- המאמרים עוסקים באותה בעיה, אך גישותיהם ועמדותיהם הריגושיות שונות.
- שני המאמרים עוסקים באותה בעיה, וכל כותב מגיע למסקנה שונה.

שלב 2: באיזה נושא ברצוני להתמקד?

בעקבות בחינת הזיקה בין המאמרים הראשיים ולפני שניגשים לחפש טקסט נוסף או טקסטים נוספים, רצוי לנסח באופן כללי את הנושא שעליו מעוניינים לכתוב. כך אפשר יהיה למקד את החיפוש ולבחור את הטקסט או הטקסטים המתאימים. להלן מוצעות כמה סוגיות שאפשר להתמקד בהן בכתיבה בעקבות שני הטקסטים. יש סוגיות שיכולות להצטרף יחד לנושא כתיבה אחד (ובמקרה זה כל סוגיה תפותח בהיקף מצומצם). הסוגיות מנוסחות בצורה כללית ולעתים כשאלות.

א. מצבה של העברית: האומנם מצבה של העברית "בכי רע"?

ב. מצבה של העברית: אז והיום

ג. הסיבות לשפל במצב העברית

ד. באיזו מידה ובאילו דרכים אפשר לשפר את מצב העברית?

ה. האם הלעז מסכן את העברית?

ו. האם אפשר לגייס בני נוער להגנה על העברית?

ז. לשונם של בני הנוער – אורות וצללים

ראו להלן הצעות לפיתוח הכתיבה בכל אחת מן הסוגיות.

שלב 3: טקסטים נוספים – איזה טקסט לחפש?

נוסף על שני המאמרים שנקראו יש להישען על טקסט נוסף – אחד או יותר. הטקסט יכול להיות מסוגות שונות ומבמות שונות:

הסוגה: מאמר טיעון / מאמר מדעי / נתונים / כתבה עיתונאית וכיו"ב.

הבמה: את הטקסט אפשר למצוא בכתב עת מתאים, למשל בנושא העברית; בעיתונות; בספרים; במרשתת (אינטרנט).

חשוב לציין את **הפרטים הביבליוגרפיים** המלאים של הטקסט: שם המאמר, שם הכותב, שם הפרסום (ספר, כתב עת), ההוצאה, התאריך, מספרי העמודים ועוד.

בבדיקת הטקסט הנוסף יש לשים לב אם כולו מתקשר לנושא הכתיבה או רק חלקים ממנו, ולהתמקד בהם. עוד כדאי לבדוק אם הנאמר בטקסט **מוסיף ומחדש** על הנאמר בשני הטקסטים שנקראו או **חוזר** על הדברים; האם נקודת המוצא שונה או שווה? האם מתגלה בטקסט הנוסף הסכמה עם הנאמר בטקסטים שנקראו או האם העמדה מנוגדת או אחרת? יש עדיפות לבחירת טקסט שמוסיף על הנאמר או חולק עליו. גם אם יש חזרה או הסכמה – יש להביאה בחשבון כחיזוק וכעיבוי לעמדה שבטקסטים שנקראו.

שלב 4: ארגון הכתיבה

לאחר שנמצא הטקסט הנוסף או הטקסטים הנוספים, וברורות לנו הזיקות בין הטקסטים, נוכל לנסח במדויק את נושא הכתיבה ולגשת למלאכת הכתיבה.

מובאות כאן הכוונות לפיתוח הכתיבה לנושאים שהוצעו לעיל (שלב 2): דגמי כתיבה אפשריים,⁵ טקסטים נוספים (על שני הטקסטים הראשיים) מן הרשימה לעיל; המלצות לקראת הכתיבה, ובעיקר למבנה ולרכיבי התוכן.

⁵ במסגרת המיזם "הבעה והערכתה באמצעות תיק עבודות" דגם הכתיבה הנדרש הוא מאמר טיעוני. בהכוונות שלהלן מוצעים דגמי כתיבה נוספים. ראו עוד על דגמי כתיבה לעיל עמ' 18–37.

א. מצבה של העברית: האומנם מצבה של העברית "בכי רע"?	
דגמי כתיבה	<ul style="list-style-type: none"> ▪ כתיבת טיעון: נקיטת עמדה וביסוסה ▪ כתיבת דיון: עמדות שונות על מצבה של העברית
מקורות	בן-שחר, לנצברג, רוזנטל, ענברי, שלו
<p>המלצה: אפשר למיין את עמדות הכותבים במאמרים ל"מחנות" – פסימי / אופטימי; מודאג מן המצב / מרוצה מן המצב; מיואש / לוחם; וכן: ראליסטי; טהרני ושמרני / פתוח לשינויים וחידושים.</p>	

ב. מצבה של העברית: אז והיום	
דגם כתיבה	▪ השוואה בין מצב העברית בתקופת התחייה ובין מצבה היום
מקורות	אורנן, אחד העם, ביאליק, זוטא, לונדון, רוזנטל
	מלחמת השפות; תקופת התחייה – אתר האקדמיה (חדר בן-יהודה)
<p>המלצה: יש לארגן את ההשוואה על פי היבטים, כגון הדיבור לעומת הכתב; אוצר המילים, העברית כשפת הלימוד בבתי הספר; הלעז; הגורמים המשפיעים; ההיבט האידאולוגי, העברית כביטוי ללאומיות. בסיום ההשוואה אפשר להסיק מסקנה או לנקוט עמדה, כגון על מצבה של העברית היום.</p>	

ג. הסיבות לשפל במצב העברית	
דגם כתיבה	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ניתוח תופעה: הצגת התופעה ותיאורה (על היבטיה) ופירוט הסיבות לה על פי עיקרון מארגן כלשהו
מקורות	אורנן, בן-שחר, לונדון, מורג, קניוק, שורצולד
<p>המלצה: כדאי לערוך רשימה של סיבות מתוך המקורות ולבדוק אם יש חפיפה ביניהן, ולארגן אותן לפי ההיבטים השונים של התופעה הנדונה.</p>	

ד. באיזו מידה ובאילו דרכים אפשר לשפר את מצב העברית?	
דגם כתיבה	▪ בעיה ופתרונות
מקורות	אבנר, אורנן, ביאליק, בן-שחר, דויטש, מגד, מורג, פורת
<p>המלצה: אפשר למיין מיון ראשון – "מיואשים" (שאינם רואים פתרון) לעומת אחרים. מן המקורות האחרים יש לאסוף את הפתרונות המוצעים ולבדוק אם יש קרבה וחפיפה ביניהם. כמו כן יש לבדוק אם כותב מסוים דוחה פתרונות שהציע כותב אחר. חשוב לנקוט עמדה מעריכה בנוגע לפתרונות השונים.</p>	

ד1. האם חקיקה היא דרך הולמת ויעילה להגן על השפה?	
דגם כתיבה	▪ כתיבת טיעון: מאמר תגובה
מקורות	אבנר, מגד, מורג
<p>המלצה: לנושא זה זיקה הדוקה לטקסט הראשי מס' 2, ואפשר להיעזר בשאלות ההערכה והביקורת על הטקסט.</p>	

ה. האם הלעז מסכן את העברית בת ימינו?	
דגמי כתיבה	<ul style="list-style-type: none"> ▪ כתיבת טיעון: האם הלעז מסכן את העברית? ▪ כתיבת דיון: היבטים שונים של השפעת הלעז ▪ כתיבת דיון: דעות שונות על השפעת הלעז ועל תוצאותיה ▪ בעיה ופתרונות: דרכים להתמודד עם התופעה ▪ ניתוח תופעה: תיאור התופעה (בשילוט, במינוח המקצועי, בתקשורת הכתובה והדבורה, בלשון הכללית, בסלנג וכדומה), הסיבות לה ותוצאותיה
מקורות	אבנר, אורנן, דויטש, לנצברג, מגד, מורג, ניר (לעז), פורת, קדרי, קניוק, רוזנטל

ו. האם אפשר ונכון לגייס את בני נוער להגנה על העברית?	
דגם כתיבה	▪ כתיבת טיעון
מקורות	אחד העם, ביאליק, זוטא, התכתבות עם אזרחית
<p>המלצה: התשתית לכתיבה זו היא ניתוח של הבעיה ושל ההיבטים שבהם יש מקום לפעולה של בני נוער. אפשר להזכיר פתרונות אחרים או להעמידם בניגוד לדרך הנדונה. מי שיתמוך בגיוס בני נוער יצטרך לעמוד על הקשיים. אפשר למקד את הכתיבה כמאמר תגובה למכתב לאקדמיה.</p>	

ז. לשונם של בני הנוער – אורות וצללים	
דגמי כתיבה	▪ כתיבת טיעון ▪ ניתוח תופעה: תיאור והסבר, סיבות ועמדות
מקורות	ניר (סלנג), נצר, רוזנטל, שורצולד, שלו, פרי (מש"ב), סגל (מש"ב), ועוד
<p>המלצה: אפשר לתאר את הלשון על פי הנקודות האלה: סלנג, שיבושי לשון, שפה רזה ונתק מן המקורות, שימוש בלעז. אפשר להתייחס להבדלים בין שפת הנוער לשפת המבוגרים ולסיבות להבדלים אלו (כגון הרצון ללשון ייחודית הנפרדת מלשון המבוגרים, אי-הקפדה על נורמטיביות כדי להיות "כמו כולם").</p>	